

เนื่องจากมูลนิธิมีลักษณะต่างจากนิติบุคคลอื่นอันหมายถึง กลุ่มบุคคลหรือคณะบุคคลที่ก่อตัวมาแล้วในบทก่อน ๆ และตาม ป.พ.พ. ก็ได้บัญญัติถึงมูลนิธิไว้ทั้งหากในหมวด 2 ส่วนที่ 2 ทั้งนี้จึงขอกล่าวถึงมูลนิธิเป็นส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะ ซึ่งพอจะแยกอธิบายได้เป็น 5 หัวข้อ คือ

1. ลักษณะของมูลนิธิ
2. การก่อตั้งมูลนิธิ
3. ประเภทของมูลนิธิ
4. การจัดการมูลนิธิ
5. การสิ้นสุดของมูลนิธิ

1. ลักษณะของมูลนิธิ มาตรา 81 ได้บัญญัติถึงลักษณะของมูลนิธิว่า "มูลนิธินั้นได้แก่ ทรัพย์สินอันจัดสรรไว้เป็นแผนก เพื่อบำเพ็ญทาน การศาสนา วิทยาศาสตร์ วรรณคดี หรือเพื่อสาธารณประโยชน์อื่น ๆ และไม่ได้หมายค่ากำไร" จากความในมาตรานี้พอจะกำหนดลักษณะของมูลนิธิได้ดังนี้

1.1 เป็นกองทรัพย์สิน จากความในมาตรา 81 นี้ที่ว่า "มูลนิธิได้แก่ทรัพย์สิน..." เห็นได้ว่าต่างจากนิติบุคคลอื่น ๆ ซึ่งหมายถึง กลุ่มของบุคคล แต่สำหรับมูลนิธินั้นเป็นกองทรัพย์สินที่แยกไว้ส่วนหนึ่งไม่ใช่การรวมบุคคล จริงอยู่มูลนิธินั้นต้องมีบุคคล เข้าดำเนินการ แต่คนเหล่านั้น เป็นเพียงผู้จัดการ กองทรัพย์สินนั้นให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิเท่านั้น ความรับผิดชอบต่าง ๆ ตกอยู่แก่มูลนิธิคือกองทรัพย์สิน เท่านั้นที่จะพึง เป็นได้

1.2 มีวัตถุประสงค์เพื่อสาธารณประโยชน์ มูลนิธิที่ได้จัดตั้งขึ้นต้องมีวัตถุประสงค์ เพื่อกะทำการที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อกำหนด การบำเพ็ญทาน การศาสนา วิทยาศาสตร์ วรรณคดี ฯลฯ เห็นได้ว่ากิจการต่าง ๆ นั้นต้อง เป็นไปเพื่อ

ประโยชน์แก่สังคมโดยทั่วไป มีไว้เพื่อผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะเช่น สร้างโรงเรียน, สร้างโรงพยาบาล ฯลฯ

1.3 มิได้หมายความอย่างไร การกระทำของมูลนิธิคงกล่าวถึงมิได้หมายความอย่างไร ซึ่งต่างจากนิติบุคคลอื่น ๆ เช่น ห้างหุ้นส่วน หรือบริษัท ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อนำผลกำไรมาแบ่งปันกัน

ที่ว่ามิได้หมายความอย่างไรนี้ มิได้หมายความว่าความถึงขนาดจะต้องทำให้เปล่า ๆ มูลนิธิอาจเรียกเก็บเงินค่าตอบแทนในกิจการนั้น ๆ ได้โดยมีกำไรอยู่บ้าง แต่มิได้เอาไปแบ่งปันกันในระหว่างผู้ดำเนินงานของมูลนิธิ โดยนำไปเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของมูลนิธิ หรือเก็บเอาไว้ในกองทรัพย์สินของมูลนิธินั้น เช่น มูลนิธิก่อตั้งโรงพยาบาลขึ้น อาจเรียกเก็บค่าบริการรักษาพยาบาล เพื่อนำค่าใช้จ่ายสำหรับเงิน เคื้อนของแพทย์ ค่าอุปกรณ์ ยา ฯลฯ ดังนี้ เป็นต้น

2. การก่อตั้งมูลนิธิ มูลนิธิอาจก่อตั้งขึ้นได้โดยจะจดทะเบียนหรือไม่ก็ได้ หากเป็นมูลนิธิที่ไม่ได้จดทะเบียนก็ไม่มีสภาพเป็นนิติบุคคล ทรัพย์สินจึงยังเป็นของ เจ้าของทรัพย์สินนั้น แต่เมื่อจดทะเบียนเป็นมูลนิธิที่รับมอบอำนาจแล้วก็ เป็นนิติบุคคลต่างหากจากผู้จัดตั้ง

ป.พ.พ. มาตรา 82 ได้กำหนดการก่อตั้งมูลนิธิไว้ดังนี้

“มูลนิธินั้นจะต้องก่อตั้งขึ้นด้วยทำตราสารลงไว้ มีข้อความสำคัญตามรายการต่อไปนี้

- (1) ชื่อของมูลนิธิ
- (2) วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ
- (3) สำนักงานของมูลนิธิ แม้จะพึงมี
- (4) ข้อกำหนดว่าด้วยทรัพย์สินของมูลนิธิ
- (5) ข้อกำหนดว่าด้วยการตั้ง แต่ง และถอดถอนผู้จัดการทั้งหลายของมูลนิธิ”

ตัวอย่าง ข้อกำหนดในพินัยกรรมของ เจ้ามรดกเกี่ยวกับการก่อตั้งมูลนิธิ มีข้อความเพียงว่า โฉมที่กินหมายเลขที่ 6483 ๓๓๓ ซอมอบให้เป็นมูลนิธิมรดก รักสำราจ ทั้งนี้ ไม่ครบตาม ป.พ.พ.มาตรา 82 ไม่มีผลบังคับได้ตามกฎหมาย ที่กิน เป็นมรดก ตกได้แก่ทายาทโดยธรรม (ฎีกาที่ 1๑๐7/2518)

จากคำพิพากษาฎีกาข้างกล่าวข้างต้น การตั้งมูลนิธิมรดก รักสำราจ มิได้ กำหนดถึงวัตถุประสงค์ที่ประสงค์ของมูลนิธิว่าตั้งขึ้นเพื่อกิจการใดประการหนึ่ง และไม่มีข้อกำหนดว่า ทรัพย์สิ้นของมูลนิธินั้นว่าจะให้กิจการหรือหากอดผลอย่างไรอีกประการหนึ่ง ซึ่ง เป็นข้อกำหนดที่จำเป็นในการก่อตั้งมูลนิธิ ทั้งนี้จึงไม่อาจตั้งมูลนิธิขึ้นตามพินัยกรรมนั้น ได้

การก่อตั้งมูลนิธิ ผู้ก่อตั้งมูลนิธิจะกระทำโดยการยกให้ในขณะที่ตนมีชีวิตอยู่ หรือกระทำเป็นพินัยกรรมเพื่อให้เกิดผลเมื่อตายก็ได้ ดังที่มาตรา 83 บัญญัติว่า "ถ้ามูลนิธิ ก่อตั้งขึ้นด้วยนิติกรรมทำยกให้แต่ยังมีชีวิต ท่านให้ใช้สมบัติผู้ตั้งหลายในลักษณะให้นุโลม ตามควรแกบท

ถ้ามูลนิธิก่อตั้งขึ้นด้วยพินัยกรรม ท่านให้ใช้สมบัติผู้ตั้งหลายในลักษณะ มรดก อนุโลมตามควรแกบท"

หมายความว่าหากเป็นการก่อตั้งมูลนิธิโดยผู้ก่อตั้งยกทรัพย์สินให้แต่ในขณะที่ มีชีวิตอยู่ การให้นั้นจะสมบูรณ์ก็เมื่อได้ส่งมอบทรัพย์สิน ถ้าเพียงแต่ทำตราสารตั้งมูลนิธิ โดยมิได้มอบทรัพย์สิน การให้นั้นก็ยังไม่สมบูรณ์ เช่น ถ้าให้ทรัพย์สินประเภทสังหาริมทรัพย์ ก็ต้องทำเป็นหนังสือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ หากเป็นการให้ทรัพย์สินประเภท สังหาริมทรัพย์ก็ต้องได้ส่งมอบทรัพย์สินนั้น แต่ถ้าวการให้หรือค้ำประกันว่า จะให้ทรัพย์สินนั้น ได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แล้ว และผู้ให้ไม่ส่งมอบทรัพย์สิน นั้นแก่ผู้รับ ผู้รับจึงสามารถเรียกให้ส่งมอบทรัพย์สินหรือราคาแทนทรัพย์สินได้ (มาตรา 526)

ถ้ามูลนิธิก่อตั้งขึ้นด้วยพินัยกรรม พินัยกรรมอาจจะระบุให้จักรทรัพย์สิ้น

เพื่อก่อตั้งมูลนิธิได้ (มาตรา 1676) เมื่อใดที่มีมูลนิธิเกิดขึ้นตามพินัยกรรมโดยระบุรายการต่าง ๆ ที่จำเป็นในการก่อตั้งมูลนิธิเรียบร้อยแล้ว เมื่อเจ้ามรดกผู้ทำพินัยกรรมตายลง ทายาทผู้จัดการมรดก หรือบุคคลที่เจ้ามรดกระบุไว้ในพินัยกรรม ย่อมดำเนินการก่อตั้งมูลนิธิได้ และถ้าผู้ตั้งมูลนิธิตายเสียแต่ยังมีหนี้สินไว้ข้อกำหนดกว่าด้วยชื่อ (มาตรา 82(1) หรือสำนักงานมูลนิธิ (มาตรา 82(3) หรือว่าด้วยวิธีตั้งแก่งดอดอนผู้จัดการของมูลนิธิ (มาตรา 82(5)) เหล่านี้ศาลมีอำนาจกำหนดให้ได้ เมื่อผู้มีส่วนได้เสียคนใดคนหนึ่งหรือพนักงานอัยการร้องขอ (มาตรา 84) เนื่องจากข้อกำหนดดังกล่าวถึงแม้จะยังมีข้อกำหนด ก็ไม่ถึงกับเป็นเหตุให้ก่อตั้งมูลนิธิไม่ได้

3. ประเภทของมูลนิธิ มูลนิธิอาจมีได้ 2 ประเภทคือ

1. มูลนิธิที่ยังไม่ไ้จดทะเบียน เป็นนิติบุคคล
2. มูลนิธิที่ไ้จัดตั้ง เป็นนิติบุคคล

1. มูลนิธิที่ยังไม่ไ้จดทะเบียน มูลนิธิที่ไม่ไ้จดทะเบียน เป็นนิติบุคคล ไม่มีสภาพบุคคล แยกต่างหากจากผู้ก่อตั้งมูลนิธิ ลักษณะจึง เป็นการถือกรรมสิทธิในกองทรัพย์สินเห็นเพื่อสาธารณประโยชน์ รวมทั้งการก่อตั้งมูลนิธิโดยพินัยกรรม เมื่อมีข้อกำหนดในการจัดสรรไว้เพื่อสาธารณประโยชน์ (มาตรา 81) แล้ว จะไม่จดทะเบียนก็ได้

2. มูลนิธิที่ไ้จัดตั้งขึ้น เป็นนิติบุคคล มาตรา 85 วรรคแรก บัญญัติว่า "มูลนิธินั้น จะจัดตั้งขึ้น เป็นนิติบุคคล ด้วยรัฐบาลให้อำนาจ เช่นนั้นก็ได้"

ตราสารจัดตั้งมูลนิธิต้องมีรายการดังระบุในมาตรา 82 คือ

1. ชื่อของมูลนิธิ
2. วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ คือตั้งขึ้นเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์และไม่หมายค้ำกำไร
3. สำนักงานของมูลนิธิ แม้จะยังมี เพื่อเป็นที่ทำการและติดต่อกับ
4. ข้อกำหนดกว่าด้วยทรัพย์สินของมูลนิธิ เพื่อให้ระบุให้ชัดเจนว่าจะจัดตั้งมูลนิธิจากกองทรัพย์สินใด และจะดำเนินการดูแลรักษาหาผลประโยชน์จากกองทรัพย์สิน

นั้นอย่างไร

5. ข้อกำหนดว่าควยการตั้ง แต่ง และถอดถอนผู้จัดการทั้งหลายของมูลนิธิ

ข้อกำหนดในข้อ 1, 3 และ 5 นั้น ถ้าผู้ก่อตั้งมูลนิธิตายลง โดยมิได้กำหนดไว้ ผู้มีส่วนได้เสียคนใดคนหนึ่งหรือพนักงานอัยการย่อมร้องขอศาล เพื่อให้ศาลกำหนดให้ได้

การให้อำนาจแก่มูลนิธิ มาตรา 86 บัญญัติว่า "การให้อำนาจแก่มูลนิธิ นั้น ย่อมผูกแล้วแก่อำนาจอใจของรัฐบาล และจะบังคับให้มีข้อไขอย่างไร ๆ แล้วจึงอนุญาตตามที่เห็นควรก็ได้"

ผู้ร้องขอได้แก่ ผู้ก่อตั้งมูลนิธิหรือผู้รับมอบค่าเงินการจกการมูลนิธิ ในกรณีที่มีมูลนิธิก่อตั้งขึ้นโดยข้อกำหนดของพินัยกรรม มาตรา 1677 บัญญัติว่า "เมื่อมีพินัยกรรม ก่อตั้งมูลนิธิขึ้นตามมรดกก่อน ให้เป็นหน้าที่ของทายาทหรือผู้จัดการมรดกแล้วแต่กรณี ที่จะต้องร้องขอให้รัฐบาลให้อำนาจจกตั้งขึ้น เป็นนิติบุคคลตามมาตรา 85 แห่งประมวลกฎหมายนี้ เว้นแต่จะให้มีข้อกำหนดไว้ในพินัยกรรมเป็นอย่างอื่น"

ถ้าบุคคลทั้ง กล่าวแล้วมิได้ร้องขอให้รัฐบาลให้อำนาจ บุคคลผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดหรือพนักงานอัยการจะเป็นผู้ร้องขอก็ได้"

เมื่อมีการร้องขอแล้ว การให้อำนาจแก่มูลนิธิ ทางรัฐบาลอันได้แก่ รัฐมนตรีผู้รับผิดชอบในการปกครองท้องที่ คือ รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย จะให้อำนาจแก่มูลนิธิประการใด หรืออาจจะกำหนดเงื่อนไขบางประการเพิ่มขึ้นอีกก็ได้ (มาตรา 86)

ในกรณีที่มูลนิธิอันได้รับอำนาจจกรัฐบาลแล้ว ย่อมมีฐานะเป็นนิติบุคคล แยกต่างหากจากตัวผู้ก่อตั้ง หรือทายาทอันได้จกสรรไว้ โดยนิติกรรมท่วยทำให้แต่ยังมีชีวิตนั้น ย่อมตกเป็นของมูลนิธิตั้งแต่เวลาที่รัฐบาลให้อำนาจ เป็นต้นไป (มาตรา 87)

ส่วนมูลนิธิซึ่ง ก่อตั้งขึ้น โดยพินัยกรรม เมื่อได้ตั้งขึ้น เป็นนิติบุคคลแล้ว ให้ถือว่าทรัพย์สินซึ่งผู้ทำพินัยกรรมจกสรรไว้ เพื่อการนั้น ตกเป็นของนิติบุคคลนั้นตั้งแต่เวลา

ซึ่งพันยกรรรมมีผล เว้นแต่จะมีข้อกำหนดไว้ในพันยกรรรมเป็นอย่างอื่น (มาตรา 1678)

จากมาตรา 87 และมาตรา 1678 เมื่อเป็นมูลนิธิที่ได้รับอำนาจแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นมูลนิธิโดยมีนิติกรรมทำยถึให้แต่ยังมีชีวิต หรือ เป็นมูลนิธิซึ่งก่อตั้งขึ้นโดย พันยกรรรมก็ตาม ย่อมมีฐานะเป็นนิติบุคคล สามารถมีสิทธิหน้าที่เป็นต่างหากจากตัวผู้ก่อตั้งหรือกองมรดก

อนึ่ง ภายในเวลา 14 วันนับแต่รัฐบาลได้ให้อำนาจแล้ว ให้เสนาบดี ผู้เป็น เจ้าหน้าทีจัดการ ให้เก็บใจความแห่งข้อสำคัญของมูลนิธินั้น โฆษณาในราชกิจจานุเบกษา (มาตรา 85 วรรค 2) เพื่อให้บุคคลทั้งหลายได้ทราบว่าใครมีมูลนิธิดังกล่าว ก่อตั้งขึ้นอันอาจ เป็นประโยชน์แก่บุคคลทั่วไปได้

4. การจัดการมูลนิธิ

เมื่อใดก็ตามที่เป็นมูลนิธิแล้ว ย่อมมีผู้จัดการมูลนิธิทั้งบัญญัติในมาตรา 82(5) เป็นผู้จัดการให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิที่ได้รับอำนาจแล้วหรือไม่ ทั้งที่กล่าวว่าถ้า เป็นมูลนิธิที่ไม่ได้รับอำนาจ ผู้จัดการมูลนิธิคือผู้ถือกรรมสิทธิ ในทรัพย์สิน เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น

เมื่อมูลนิธิได้รับอำนาจจากรัฐบาลให้เป็นนิติบุคคล ผู้จัดการเป็นผู้แทน คำเนินกิจการต่าง ๆ แทนมูลนิธิในความเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอกซึ่งที่มาตรา 88 บัญญัติว่า "ในความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก มูลนิธิที่ได้รับอำนาจแล้ว มีผู้จัดการทั้งหลาย เป็นผู้แทนของมูลนิธินั้น" เมื่อผู้จัดการมูลนิธิได้จัดการใด ๆ ลงไปแล้ว ความรับผิดชอบจะมีเพียงใด มาตรา 89 บัญญัติว่า "ในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างมูลนิธิที่ได้รับอำนาจ กับผู้จัดการทั้งหลายของมูลนิธินั้นเองก็ดี ระหว่างผู้จัดการเหล่านั้นกับบุคคลภายนอกก็ดี ท่านให้บังคับตามบทบัญญัติทั้งหลายแห่งประมวลกฎหมายนี้ลักษณะทั่วแทน"

จากความในมาตรา 88 และมาตรา 89 ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ภายนอกกับผู้จัดการมูลนิธิก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมูลนิธิกับผู้จัดการก็คือ สิทธิหน้าที่ความ รับผิดชอบต่าง ๆ บังคับตามกฎหมายในลักษณะทั่วแทน (ประมวลกฎหมาย 807-มาตรา 825) เช่น

(มาตรา 816 วรรคแรก)

ศาลา

ผู้จัดการของมูลนิธิทั้งที่ได้รับอำนาจแล้ว หรือยังไม่ได้รับอำนาจก็ตาม ต้องจัดการด้วยความระมัดระวัง หากเกิดความผิดพลาดหรือเสื่อมเสียขึ้นแล้ว ศาลมีอำนาจถอดถอนผู้จัดการมูลนิธินั้นได้ ทั้งนี้มาตรา 91 บัญญัติว่า "ถ้าผู้จัดการทั้งหลายจัดการผิดพลาดเสื่อมเสียก็ดี หากการฝ่าฝืนข้อความแห่งตราสารก่อกองมูลนิธินั้นก็ เมื่อพนักงานอัยการหรือผู้มีส่วนได้เสียคนใดคนหนึ่งร้องขอต่อศาล ศาลจะถอดถอนผู้จัดการและตั้งแต่งตั้งผู้จัดการขึ้นใหม่คนหนึ่งหรือหลายคนก็ได้"

เมื่อมูลนิธิเป็นกองทรัพย์สินที่จัดสรรขึ้น เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์อันเป็นการทั่วไป มูลนิธิทุกรายไม่ว่าจะจัดตั้งขึ้นเป็นนิติบุคคลแล้วหรือไม่ก็ตาม ย่อมอยู่ในบังคับควบคุมดูแลตรวจตราของรัฐบาล รัฐบาลมีอำนาจแต่งตั้งเจ้าพนักงานเข้าดูสมุดหนังสือกับบัญชีของมูลนิธิได้ในเวลาอันสมควร และเจ้าพนักงานนั้นมีอำนาจสอบสวนผู้จัดการมูลนิธิตัวแทนของมูลนิธิ หรือดูจ้างของมูลนิธิ เมื่อเห็นสมควรได้ด้วย (มาตรา 90)

5. ความสิ้นสุดของมูลนิธิ

5.1 เหตุแห่งการสิ้นสุดของมูลนิธิ มาตรา 92 บัญญัติว่า

